

TEMA 13: POSTGUERRA I CONSTRUCCIÓ DE L'ESTAT FRANQUISTA (1939-1959)

Nucli de continguts: Bloc 7: La Dictadura Franquista (1939-1975)

1) La dictadura de Franco.

- 1.1 Característiques.
- 1.2 Bases ideològiques i socials del règim.
- 1.3 Les «famílies» del règim.
- 1.4 La legislació laboral nacionalsindicalista.
- 1.5 Control social i propaganda.

2) Institucionalització i consolidació del nou Estat.

- 2.1 Les «leyes fundamentales»
- 2.2 La «democràcia orgànica»

3) Exili, repressió i oposició.

- 3.1 L'exili republicà.
- 3.2 La repressió durant la postguerra.
- 3.3 L'oposició al règim.

4) La política exterior del primer franquisme.

- 4.1 L'acostament a les potències de l'Eix.
- 4.2 El distanciament del feixisme.
- 4.3 L'aïllament internacional.
- 4.4 Franco, un aliat contra el comunisme.
- 4.5 L'obertura controlada del règim.

5) Política autàrquica i recessió econòmica.

- 5.1 Intervencionisme i autarquia.
- 5.2 Conseqüències de l'autarquia.

1) La dictadura de Franco.

1.1 Característiques.

- Amb la victòria franquista es va instaurar un règim militar que prolongà l'estat de guerra fins 1948 i desmantellà tota l'obra republicana.
- La dictadura de Franco fou personal, autoritària i de base militar. Encara que els primers anys s'identificà amb el feixisme totalitari, a partir dels anys cinquanta es distancià del mateix adaptant-se al nou context internacional.
- Franco es va convertir en un dictador amb un poder il·limitat, gaudint del suport de l'Església i l'exèrcit i imposant un Estat unitari i centralista.
- Per mantenir-se en el poder exercí una repressió sistemàtica i suprimí les llibertats i els drets més elementals.

1.2 Bases ideològiques i socials del règim.

- El règim es va basar en el suport de tres sectors:
 - a) L'exèrcit fou la columna vertebral del franquisme. Els militars gaudiren de privilegis de tot tipus i exerciren el poder polític. Malgrat això, es varen produir diferències entre els franquistes i els monàrquics.
 - b) La Falange quedà subordinada al «caudillo» pel decret de 1937. Encara que va perdre protagonisme després de la Segona Guerra Mundial, fou un element essencial per unificar les «famílies» franquistes i controlar la societat i el moviment obrer.
 - c) L'Església legitimà el nou règim i va assumir el control de l'educació, la religió i la moral.
- El règim va rebre el suport de l'elit econòmica i els petits i mitjans propietaris. Les classes mitjanes i baixes s'acomodaren a la dictadura i es desvincularen de la política.

1.3 Les «famílies» del règim.

- Tots els grups que s'alçaren contra la República coincidien en la seua oposició al liberalisme, la democràcia i el comunisme, però els separava una concepció distinta de l'Estat. Això provocà la lluita entre les anomenades «famílies» del règim. Franco aprofità aquestes rivalitats per ser l'àrbitre del poder i mantindre el seu lideratge.
- Mentres que els militars ocuparen les carteres castrenses i d'ordre públic, els falangistes s'encarregaren de l'àmbit social, habitatge, treball i sindicats. Els catòlics de l'Associació Nacional Catòlica de Propagandistes (ANCdP) i de l'Opus Dei foren els responsables de les carteres d'educació i economia. Els monàrquics tingueren menys protagonisme.

1.4 La legislació laboral nacionalsindicalista.

- El 1937 es creaven les Centrals Nacional Sindicals i el 1938 es promulgava el Furo del Trabajo, que regulava el sindicalisme vertical. El 1940 culminava el procés amb les lleis d'unitat sindical i la de bases de l'Organització Sindical Espanyola (OSE) que donava forma al sindicalisme vertical corporatiu caracteritzat per:
 - a) Ser un sindicat únic controlat per la Falange. Eliminava la lluita de classes i posava l'economia al servei de la política nacional.
 - b) Obligar a l'afiliació d'obres i patrons per branques de producció.
 - c) Prohibir tant la negociació col·lectiva i l'acomiadament lliure com la vaga.
 - d) Controlar l'activitat laboral: salaris, horaris, permisos i vacances.
- Entre 1941 i 1957 s'aprovaren una sèrie de lleis de caràcter social per als obrers com la d'assegurança de malaltia i assistència laboral i el pla de les universitats laborals.

1.5 Control social i propaganda.

- El nou Estat franquista imposà un rígid control social i ideològic, creant un model cultural nacional catòlic amb Franco com a líder indiscutible. Aquest model es va difondre mitjançant l'educació i el control dels mitjans de comunicació.
- La Falange va difondre els valors tradicionals i adoctrinà la població mitjançant les seues organitzacions:
 - a) La Sección Femenina, es va encarregar de la formació i adoctrinament de les dones.
 - b) El Frente de Juventudes s'encarregà de la Formació del Espíritu Nacional, difonent com a valors supremes raça, imperi i Déu i les consignes del Movimiento Nacional.
 - c) El Sindicat d'Estudiants Universitaris (SEU) difonia els principis del règim a l'universitat.

2) Institucionalització i consolidació del nou Estat.

2.1 Les «leyes fundamentales»

- El règim franquista va eliminar l'obra republicana i prohibí els partits polítics i els sindicats. La institucionalització de l'Estat va ser progressiva, amb la promulgació d'una sèrie de lleis que van anar desplegant-se fins al 1966.
 - a) El Fuero del trabajo (1938) regulà les relacions laborals entre treballadors i empresaris i establí els principis del nacionalsindicalisme.
 - b) La llei constitutiva de les Corts (1942) dotava al règim d'unes Corts de caràcter consultiu i sense poder legislatiu.
 - c) El Fuero de los españoles (1945): Recollia els drets i deures dels espanyols dins dels principis del règim.
 - d) La Llei del referèndum nacional (1945) permetia sotmetre a consulta popular les decisions del Govern o de les Corts.
 - e) La Llei de successió (1947) definia Espanya com un «regne subjecte als principis del Moviment». Joan de Borbó la va denunciar en el manifest d'Estoril.
 - f) La Llei de principis del Moviment Nacional (1958) assumia els principis de la Falange i establia el moviment com a partit únic.
 - g) La Llei orgànica de l'Estat (1966) consolidava i tancava la institucionalització de l'Estat franquista.

2.2 La «democràcia orgànica»

- Les tres primeres lleis vistes en el punt anterior posaren les bases de l'Estat corporatiu i la participació dels espanyols en política a través de la família, el municipi i el sindicat. Aquest sistema va ser definit com democràcia orgànica, oposada a la parlamentària.
- Un terç dels procuradors a Corts corresponien als sindicats (terç sindical), un altre terç a les entitats municipals (terç municipal) i, a partir de 1966, s'incorporà el terç familiar.
- El Govern designava per a cada província governadors militars i civils, que nomenaven alcaldes. L'estructura es completava amb els capitans generals.
- **Pàgina 321, Doc. 7, La «democràcia real i vertadera» de Franco.**

3) Exili, repressió i oposició.

3.1 L'exili republicà.

- Al voltant de 500.000 espanyols van fugir a França, on més de la meitat foren internats en camps de refugiats.
- Entre els exiliats hi hagué molts intel·lectuals. A Mèxic s'establiren les institucions republicanes a l'exili, encara que sense el reconeixement internacional.
- Encara que una part dels exiliats tornaren a Espanya, un altra va unir-se a la lluita contra el nazisme.

3.2 La repressió durant la postguerra.

- La Llei de responsabilitats polítiques (1939), seguides per les de repressió de la maçoneria i el comunisme (1940) i la de seguretat de l'Estat (1941) ficaren en marxa una repressió de caràcter retroactiu .
- Els centenars de milers de presos varen patir unes condicions de vida extremadament dures i molts va ser assignats a batallons disciplinaris de treball, convertits en mà d'obra quasi esclava.
- Les institucions van ser depurades i una gran nombre de funcionaris van perdre el seu treball o van ser executats.
- El règim va prohibir qualsevol manifestació dels nacionalismes perifèrics.

3.3 L'oposició al règim.

- En acabar la guerra, excombatents republicans van iniciar activitats de guerrilla (maquis)
 - Durant la Segona Guerra Mundial, amb l'esperança de que la victòria aliada provocara una intervenció militar contra Franco, partides guerrilleres entraren a Espanya i envaïren la vall d'Aran el 1944.
 - L'activitat armada més intensa es va produir entre 1945 i 1947 però cap al 1952 ja no era un perill per al règim.
 - Els partits polítics es va convèncer de la impossibilitat de derrotar Franco amb accions de guerrilla. El PCE vas er el partit més actiu, aprofitant els buits legals que permetia la legislació franquista.
 - Les vagues es van incrementar a les grans ciutats a partir de 1945 (vaga de tramvies de Barcelona al 1951) i, a partir dels anys 50, la universitat es va convertir en un símbol d'oposició al règim.
- **Pàgina 323, Doc. 11, Protestes universitàries contra el règim franquista.**

4) La política exterior del primer franquisme.

4.1 L'acostament a les potències de l'Eix.

- Poc després d'acabar la guerra civil va esclatar la Segona Guerra Mundial. Encara que Espanya oficialment es va declarar neutral, la Falange i Serrano Súñer eren partidaris de donar suport a les potències feixistes.
- A l'octubre de 1940 Hitler i Franco es van reunir a Hendaia. Franco es va oferir a intervindre en el conflicte a canvi de part de l'imperi colonial francès i Gibraltar, reclamacions que Hitler va considerar excessives.
- Franco i Mussolini es reuniren a Bordighera. Encara que les pretensions de Franco foren rebutjades de nou, Mussolini va aconseguir que Espanya canviara la posició neutral per la no-bel·ligerant, proporcionat suport logístic a vaixells, submarins i avions alemanys.
- Al 1941 el Govern espanyol reclutà una divisió de voluntaris (la División Azul) per a que lluitaren sota les ordres alemanyes al front rus. La col·laboració s'amplià amb l'enviament de milers de «voluntaris» per a treballar a les fàbriques alemanyes.

4.2 El distanciament del feixisme.

- El debilitament de les potències de l'Eix donà lloc a que Espanya tornara a declarar-se neutral al 1943 i i retirara la División Azul del front rus. Malgrat això, continuà enviant tungsté a Alemanya.
- Amb la victòria dels aliats Franco va ficar en marxa una sèrie de mesures encaminades a distanciar-se dels feixismes, com per exemple la substitució dels ministres falangistes per altres catòlics, la supressió de la salutació feixista i la camisa blava, mesures de gràcia per a determinats presos i dues lleis (la electoral de 1946 i la de successió de 1947)
- Malgrat aquestes mesures, Espanya va quedar aïllada de la comunitat internacional.

4.3 L'aïllament internacional.

- L'aïllament del franquisme es va manifestar en:
 - a) El Manifest de Lausana, pel qual Joan de Borbó denunciava la situació a Espanya i reclamava la restauració de la monarquia.
 - b) Mèxic i Polònia denunciaren el caràcter feixista del règim i la Conferència de San Francisco aprovà una resolució de condemna.
 - c) L'Assemblea General de les Nacions Unides va excloure Espanya de l'organisme i recomanava que tots els ambaixadors isqueren de Madrid.
 - d) Fins i tot, Espanya va ser exclosa de les ajudes del Pla Marshall.
- El franquisme va atribuir l'aïllament internacional a una conspiració judeomassònica i marxista i tan sols va rebre el suport de l'Argentina de Peró i del Portugal de Salazar.
- Malgrat això, l'inici de la guerra freda i la consolidació de l'URSS provocaren que el Regne Unit i els EUA consideraren Franco com un ferm aliat contra el comunisme i a Espanya com una excel·lent base geoestratègica.
- **Pàgina 325, Doc.15, Manifest de Lausana.**

4.4 Franco, un aliat contra el comunisme.

- El canvi d'actitud dels EUA i les pressions dels països àrabs i hispanoamericans aconseguiren que el 1950 l'ONU revocara la seua condemna. Espanya ingressà primerament a les institucions internacionals i al 1955 a l'ONU. Al 1951 l'ambaixador dels EUA tornava a Espanya i, poc després es signaven dos importants acords diplomàtics:
 - a) El Concordat amb la Santa Seu (agost de 1953) legitimava el règim i establia la unitat religiosa d'Espanya. A canvi l'Església rebia importants concessions econòmiques, jurídiques i educatives.
 - b) Els Pactes de Madrid de 1953 amb els EUA establien l'assistència econòmica i militar nordamericana a canvi de la concessió de quatre bases militars a Espanya.
- Malgrat aquests acords Espanya va quedar exclosa del Plan Marshall i l'OTAN.

4.5 L'obertura controlada del règim.

- En el nou context internacional, Franco va nomenar nous ministres catòlics i s'envoltà d'homes de la seua confiança com Carrero Blanco.
- Les ajudes econòmiques eren insuficients per a pal·liar les dificultats i el nombre de vagues d'obriers i manifestacions d'estudiants es van multiplicar.
- El règim s'enfrontava a una triple crisi: la social (que va tallar amb l'estat d'excepció), l'econòmica (derivada de l'autarquia i reclamava mesures lliurecanvistes) i la interna (a causa de la lluita entre catòlics i falangistes pel poder).
- Al febrer de 1957 Franco va nomenar un nou govern amb varis membre de l'Opus Dei, oberturistes en matèria econòmica i conservadors en assumptes polítics i socials.
- Aquest canvi significà que els monàrquics augmentaren el seu pes en detriment dels falangistes. La Llei de principis del Movimiento Nacional (1958) confirmava aquesta tendència, encara que la Falange mantenia la seua influència social i sindical.

5) Política autàrquica i recessió econòmica.

5.1 Intervencionisme i autarquia.

- En acabar la guerra Espanya adoptà una política econòmica autàrquica i intervencionista, tractant d'evitar la dependència exterior. Però, l'endarreriment de la indústria i la manca de fonts d'energia donaren lloc a que l'aplicació d'aquesta política resultara nefasta per al país.
- La política autàrquica s'inicià al 1939 amb les lleis de protecció i foment de la indústria nacional i d'ordenació i defensa de la indústria nacional.
- L'Estat intervingué en totes les activitats econòmiques, especialment en el comerç exterior. La reducció de les importacions provocà l'escassetat i l'encariment dels productes bàsics. El proteccionisme provocà també el tràfic d'influències.
- El 1941 es creava l'Institut Nacional d'Indústria (INI) per fomentar i nacionalitzar la indústria. Es va prestar especial atenció a la indústria militar i als sectors estratègics: naval, siderúrgic, ferroviari, aeronàutic i automoció. Es crearen empreses com Ibèria o SEAT i la companyia telefònica i la xarxa de ferrocarrils foren nacionalitzades.
- Pel que fa a l'agricultura al 1939 es va crear l'Institut Nacional de Colonització (INC) , però va ser una mesura insuficient. L'agricultura continuà estant endarrerida i la imposició de preus oficials va empitjorar la situació. No serà fins als anys 50 quan es fiquen marxa plans integrals que milloraran la situació agrícola gràcies al desenvolupament de regadius, la construcció d'habitatges i l'extensió de la xarxa elèctrica.
- La construcció d'embarcaments d'aigua es va potenciar per remeiar els problemes de subministrament d'aigua i electricitat.

5.2 Conseqüències de l'autarquia.

- L'autarquia retardà la recuperació de la renda per capita fins als inicis dels anys cinquanta. A la corrupció es va afegir la falta dels recursos més bàsics per assolir l'autosuficiència.
- Disminuí la producció agrícola i els salaris, mentre que l'escassetat i la inflació varen pujar.
- La pobresa extrema i la fam donaren lloc a la reaparició de malalties ja eradicades i un augment de la mortalitat. Per mitigar la fam el règim va fer servir l'Auxilio Social (controlat per la Falange) i les cartilles de racionament, vigents fins el 1952.
- El Govern intervingué la producció agrícola a través del Servei Nacional del Blat, obligant als agricultors a lliurar les seues collites a un preu baix. Això donà lloc a que canviaren de cultius o amagaren part de la producció. El desabastiment propicià el mercat negre o estraperlo, un mercat paral·lel a l'oficial amb preus molt elevats que afavorí la usura i l'amiguisme.